

Marian Nicolae

Profesor – Facultatea de Drept, Universitatea din București

Drept civil. Teoria generală

Vol. I. Teoria dreptului civil

La alcătuirea prezentei lucrări s-a folosit materialul documentar intern publicat până la data de 31 decembrie 2016

solomon
2017

Cuprins

<i>Argumentum</i>	XIX
Abrevieri.....	LI
Titlul I. Caracterizare generală a dreptului civil.....	1
Capitolul I. Noțiunea dreptului civil	1
Secțiunea I. Noțiunea și specificul dreptului civil.....	1
§1. Definiție și terminologie.....	1
A. Definiția dreptului civil	1
1. Precizări prealabile	1
2. Definiții ale dreptului civil formulate în literatura de specialitate.....	8
3. Definiția propusă. Elementele definitorii	12
B. Terminologie	14
4. „Drept civil”, „drept privat” sau „drept privat general”?	14
5. Sintagma reținută.....	14
§2. Trăsăturile specifice ale dreptului civil.....	17
6. Enumerare	17
7. Dreptul civil este un drept autonom	18
8. Dreptul civil este un drept general	19
9. Dreptul civil este un drept ordinar.....	19
10. Dreptul civil este un drept dispozitiv.....	19
11. Dreptul civil este un drept finalist	19
12. Dreptul civil este un drept pluralist	20
13. Dreptul civil este un drept transnațional.....	21
Secțiunea a II-a. Obiectul și conținutul dreptului civil.....	22
§1. Obiectul dreptului civil.....	22
14. Prevederile Codului civil privitoare la obiectul dreptului civil	22
15. Raporturile patrimoniale și raporturile nepatrimoniale	22
16. Raporturile simple și raporturile mixte.....	24
§2. Conținutul dreptului civil.....	24
17. Precizări prealabile	24
18. Dreptul civil în literatura juridică socialistă	25
19. Dreptul civil în literatura juridică postdecembристă	26
20. Problema dreptului civil în sistemul Noului Cod civil	27
Capitolul II. Autonomia dreptului civil	32
Secțiunea I. Noțiuni generale	32
§1. Sistemul dreptului și diviziunea dreptului român	32
21. Precizări prealabile	32
22. Drepturi de ramuri și drepturi de rețea	33
23. Drept public și drept privat.....	40
24. Drept comun (general) și drept special (particular).....	52

Respect pentru	25. Precizări prealabile	66
§2. Autonomia dreptului (în general) și autonomia „în” drept (în particular)	66	
26. Definiție și terminologie.....	70	
27. Condițiile autonomiei juridice.....	72	
28. Formele (modalitățile) autonomiei juridice.....	76	
Secțiunea a II-a. Autonomia juridică a dreptului civil	79	
§1. Preliminarii	79	
29. Datele problemei	79	
30. Plan.....	80	
§2. Autonomia materială și legislativă a dreptului civil	81	
31. Dreptul civil este un sistem juridic având un obiect propriu de reglementare	81	
32. Dreptul civil este un sistem juridic guvernat de principii generale specifice.....	81	
33. Dreptul civil este un sistem juridic perfect.....	82	
34. Dreptul civil are izvoare juridice proprii, distințe de alte drepturi	82	
§3. Autonomia științifică a dreptului civil.....	83	
35. Autonomia epistemologică a dreptului civil.....	83	
36. Autonomia didactică a dreptului civil	90	
Secțiunea a III-a. Delimitarea dreptului civil	93	
§1. Necesitatea și utilitatea delimitării dreptului civil	93	
37. Necesitatea delimitării dreptului civil	93	
38. Utilitatea delimitării dreptului civil	94	
§2. Criterii de delimitare.....	95	
39. Enumerare	95	
40. Analiză	95	
§3. Delimitarea dreptului civil față de alte ramuri de drept.....	102	
41. Precizări prealabile	102	
42. Dreptul civil și dreptul constituțional	103	
43. Dreptul civil și dreptul administrativ	115	
44. Dreptul civil și dreptul financiar public.....	128	
45. Dreptul civil și dreptul securității sociale	130	
46. Dreptul civil și dreptul procesual civil	132	
47. Dreptul civil și dreptul penal (substanțial și procesual).....	138	
48. Dreptul civil și dreptul internațional privat.....	144	
Capitolul III. Rolul dreptului civil	146	
Secțiunea I. Importanța dreptului civil	146	
§1. Datele problemei.....	146	
49. Precizări prealabile	146	
§2. Plan de studiu	146	
50. Plan.....	146	
Secțiunea a II-a. Rolul dreptului civil în sistemul dreptului românesc.....	147	
§1. Preliminarii	147	
51. Rolul dreptului civil ca ramură a dreptului românesc	147	

52. Rolul dreptului civil în raport cu alte drepturi.....	147
§2. Rolul de drept comun al dreptului civil în raport cu alte ramuri ale dreptului.....	147
53. Precizări prealabile	147
54. <i>Sedes materiæ</i>	148
55. Continutul rolului de drept comun al dreptului civil în raport cu alte ramuri ale dreptului românesc.....	151
§3. Rolul de drept alternativ sau exclusiv al dreptului civil român în raport cu alte drepturi civile	156
56. Precizări prealabile	156
57. Aplicarea alternativă a dreptului civil român	156
58. Aplicarea exclusivă a dreptului civil român.....	157
Secțiunea a III-a. Rolul dreptului civil în știința dreptului românesc.....	157
§1. Preliminarii	157
59. Datele problemei	157
§2. Rolul științei dreptului civil	158
60. Precizări prealabile	158
61. <i>Excursus. Știința civilă în Roma antică</i>	159
62. Știința civilă astăzi	165
§3. Dreptul civil în știința dreptului românesc	168
63. Dreptul civil este „știința comună” a dreptului românesc	168
64. Dreptul civil este „școala” de formare a juriștilor	168
§4. Dreptul civil român și dreptul comparat	169
65. Precizări prealabile	169
66. Rolul dreptului civil comparat.....	171
Titlul II. Izvoarele dreptului civil.....	173
Capitolul I. Noțiuni generale.....	173
Secțiunea I. Noțiunea izvoarelor dreptului civil.....	173
§1. Noțiunea de „izvor al dreptului civil”.....	173
67. Sensurile expresiei „izvor de drept” (în general).....	173
68. Sensurile expresiei „izvor de drept civil”.....	174
§2. Formele de exprimare a izvoarelor dreptului.....	175
69. Actele normative	175
70. Practicile consuetudinare	178
Secțiunea a II-a. Reglementarea izvoarelor dreptului civil	179
§1. Cadrul legislativ.....	179
71. Precizări prealabile	179
72. <i>Sedes generalis</i>	180
73. <i>Sedes specialis</i>	183
§2. Natura juridică a dispozițiilor legale privitoare la izvoarele dreptului civil	184
74. Datele problemei	184
75. Dispozițiile legale privitoare la izvoarele dreptului civil sunt dispoziții constituționale, iar nu civile	184

Secțiunea a III-a. Clasificarea izvoarelor dreptului civil.....	185
76. Criterii de clasificare și categorii de izvoare ale dreptului civil	185
77. Caracterizarea categoriilor de izvoare de drept civil	185
Capitolul II. Analiza izvoarelor actuale ale dreptului civil.....	189
Secțiunea I. Izvoarele scrise ale dreptului civil. Legea ca izvor al dreptului civil	189
§1. Preliminarii	189
78. Precizări prealabile	189
79. Noțiunea de „lege”	189
80. Noțiunea de „lege” în sensul art. 1 din Noul Cod civil	195
81. Plan	198
§2. Actele normative românești – izvoare de drept civil	198
82. Legile civile.....	198
§3. Actele normative internaționale și supranatională – izvoare de drept civil.....	204
83. Tratatele internaționale privitoare la drepturile omului.....	204
84. Dreptul Uniunii Europene	205
Secțiunea a II-a. Izvoarele nescrise ale dreptului civil.	
Uzanțele ca izvoare de drept civil	214
§1. Generalități	214
85. Definiție și terminologie.....	214
86. Utilitatea și caracteristicile uzanțelor	219
87. <i>Sedes materiæ</i>	221
§2. Clasificarea uzanțelor	222
88. Criterii de clasificare și categorii de uzanțe corespunzătoare.....	222
89. Delimitarea uzanțelor față de practicile statonice între părți	224
§3. Uzanțele – izvoare de drept civil	224
90. Datele problemei	224
91. Moduri de abordare în lumina Codului civil din 1864	224
92. Soluția reținută și furnizată de Noul Cod civil	230
Secțiunea a III-a. Principiile juridice – izvoare ale dreptului civil.....	233
§1. Generalități	233
93. Definiție și terminologie.....	233
94. Rol	235
95. Caractere juridice	235
96. Categorii de principii.....	236
§2. Principiile dreptului civil	241
A. Noțiune, consacrare, clasificare.....	241
97. Definiție.....	241
98. Consacrare	242
99. Clasificarea principiilor	242
B. Principiile directoare ale dreptului civil	246
100. – 1º. Prințipiu demnității umane	246
101. – 2º. Prințipiu autonomiei private (individuale)	247
102. – 3º. Prințipiu proprietății	250

103. – 4º. Principiul bunei-credințe (sinceritatei și loialității)	252
104. – 5º. Principiul egalității în fața legii civile.....	256
105. – 6º. Principiul recunoașterii și garantării drepturilor subiective civile și a intereselor legitime ale persoanelor	258
C. Principiile corectoare ale dreptului civil.....	258
106. – 1º. Principiul preeminenței persoanei.....	258
107. – 2º. Principiul răspunderii civile.....	259
108. – 3º. Principiul îmbinării intereselor individuale, personale, cu cele generale, obștești (principiul solidarității sociale).....	260
109. – 4º. Principiul încrederii legitime.....	261
110. – 5º. Principiul justiției și echității	264
111. – 6º. Principiul ocrotirii drepturilor subiective civile și a intereselor legitime ale persoanelor	273
§3. Principiile – izvoare primare ale dreptului civil	274
112. Datele problemei	274
113. Moduri de abordare în lumina Codului civil din 1864	274
114. Soluția reținută și furnizată de Noul Cod civil	276
Capitolul III. Unele probleme speciale privind izvoarele dreptului civil.....	277
Secțiunea I. Considerații preliminare	277
115. Precizări prealabile	277
116. Plan.....	279
Secțiunea a II-a. Problema altor izvoare ale dreptului civil	279
§1. Datele problemei.....	279
117. Precizări prealabile	279
§2. Bunele moravuri ca izvoare secundare ale dreptului civil	280
A. Moduri de abordare și rezolvare în lumina Codului civil din 1864.....	280
118. Precizări prealabile	280
119. Moduri de abordare și rezolvare în perioada antebelică și interbelică, anterioară instaurării comunismului	280
120. Moduri de abordare și rezolvare în perioada postbelică, până la Revoluția din Decembrie 1989	280
121. Moduri de abordare și rezolvare în perioada postdecembristă și până la Noul Cod civil	281
B. Moduri de abordare și rezolvare în condițiile Noului Cod civil	282
122. Punctele de vedere exprimate în privința rolului bunelor moravuri	282
123. Soluția reținută. Bunele moravuri sunt izvoare complementare de drept civil	282
§3. Practica judiciară (dreptul judiciar) ca izvor secundar al dreptului civil.....	285
A. Generalități	285
124. Precizări prealabile.....	285
125. Precizări terminologice.....	286
B. Funcțiile judecătorului.....	289
126. Enumerare	289
127. Actele judecătorului	292

C. Problema rolului creator de drept al practiciei judiciare (dreptului judiciar).....	295
128. Datele problemei	295
129. Moduri de abordare și rezolvare în perioada antebelică și interbelică, anterioară instaurării comunismului	296
130. Moduri de abordare și rezolvare în perioada comunistă, până la Revoluția din Decembrie 1989	297
131. Moduri de abordare și rezolvare în perioada postdecembristă anterioară Noului Cod civil	298
132. Precizări prealabile	302
133. Controversa privind practica judiciară ca izvor de drept civil în lumina Noului Cod civil.....	302
134. Soluția reținută. Sunt izvoare de drept civil hotărările judecătorești de principiu și practica judiciară constantă de suplinire a lacunelor sau imperfecțiunilor normative	308
Secțiunea a III-a. Ierarhia izvoarelor dreptului civil	314
§1. Controversa privind ierarhia izvoarelor dreptului civil	314
135. Precizări prealabile	314
136. Teza prof. Ion și Sergiu Deleanu.....	315
137. Teza prof. Ionuț-Florin Popa	319
§2. Principiul ierarhiei izvoarelor dreptului civil.....	323
A. Cadrul legislativ	323
138. Precizări prealabile.....	323
139. <i>Sedes materiae</i>	324
B. Principiul supremăției legii.....	325
140. Caracterizare generală	325
C. Ordinea izvoarelor de drept civil	326
141. Prezentare generală	326
142. Legea este izvorul exclusiv de drept civil în măsura în care este imperativă sau prohibitivă și nu conține vreo rezervă în sensul aplicării uzanțelor	328
143. În lipsa dispozițiilor legale imperative sau prohibitive, uzanțele normative prevalează față de dispozițiile legale dispozitive	328
144. Analogia legii se aplică în absența unor dispoziții legale exprese și a uzanțelor	328
145. Principiile generale ale dreptului se aplică în absența unor dispoziții legale privitoare la situații asemănătoare.....	329
§3. Excepții de la principiul ierarhiei izvoarelor dreptului civil.....	329
146. Enumerare	329
147. Aplicarea prioritată a reglementărilor internaționale și supranatională	330
Titlul III. Aplicarea dreptului civil	333
Capitolul I. Noțiuni generale.....	333
Secțiunea I. Formele de realizare a dreptului civil.....	333
148. Noțiunea de „realizare a dreptului civil”	333

149. Formele realizării dreptului civil	335
150. Plan	336
Secțiunea a II-a. Aplicarea directă a normelor de drept civil	336
§1. Considerații generale despre normele de drept civil.....	336
A. Noțiune și structura logico-juridică.....	336
151. Noțiunea de „normă de drept civil”	336
152. Structura	340
B. Clasificarea normelor de drept civil	343
153. Precizări prealabile	343
154. Criterii de clasificare și categorii de norme juridice civile.....	344
155. Alte clasificări. Norme de ordine publică și norme de ordine privată?.....	349
156. Alte clasificări (continuare). Norme universale (impersonale) și norme individuale (personale)?	354
C. Validitatea normelor juridice civile	358
157. Precizări prealabile	358
158. Validitatea formală	359
159. Validitatea materială.....	359
§2. Prințipiuł aplicării automate a normelor de drept civil	361
160. Precizări prealabile	361
161. Prințipiuł aplicării directe sau automate a dreptului	362
Secțiunea a II-a. Concursul normelor de drept civil.....	363
§1. Preliminarii	363
162. Noțiunea „concursului normelor juridice civile”	363
163. Modalități de soluționare a conflictului dintre normele juridice civile concurente	364
164. Corelația și aplicarea normelor juridice civile concurente	367
165. Plan	368
§2. Aplicarea dreptului civil general și a dreptului civil special.....	368
A. Dreptul civil general	368
166. Precizări prealabile	368
167. Dreptul general al persoanelor	369
168. Dreptul general al familiei.....	369
169. Dreptul general al bunurilor	370
B. Dreptul civil special	371
170. Dreptul special al persoanelor	371
171. Dreptul special al familiei	372
172. Dreptul special al bunurilor	373
C. Aplicarea prioritată și prin analogie a dreptului civil special	374
173. Aplicarea prioritată a normelor civile speciale.....	374
174. Aplicarea prin analogie a normelor civile speciale	375
§3. Aplicarea dreptului civil excepțional	377
A. Dreptul civil excepțional	377
175. Precizări prealabile	377
176. Dreptul excepțional al persoanelor	377

177. Dreptul excepțional al familiei	378
178. Dreptul excepțional al bunurilor.....	378
B. Aplicarea prioritată a dreptului civil excepțional	380
179. Aplicarea prioritată a normelor civile excepționale și interzicerea analogiei	380
Secțiunea a III-a. Unele probleme speciale privind aplicarea normelor de drept civil	381
§1. Controversa privind aplicarea normelor de drept civil	381
180. Datele problemei	381
181. Plan	382
§2. Aplicarea normelor de drept societar	382
182. Precizări prealabile	382
183. Corelația Noului Cod civil cu legislația civilă societară	382
§3. Aplicarea normelor de drept special al contractelor	387
184. Precizări prealabile	387
185. Corelația dreptului general al contractelor și dreptului special al contractelor	389
§4. Aplicarea normelor de drept civil în materia prescripției extințive	395
186. Precizări prealabile	395
187. Corelația dreptului general și celui special al prescripției extințive	396
Capitolul II. Aplicarea în timp și spațiu a normelor de drept civil	400
Secțiunea I. Noțiuni introductive privind aplicarea legii civile în timp și spațiu	400
§1. Preliminarii	400
188. Precizări prealabile	400
189. Cadrul spațio-temporal de aplicare a normelor juridice civile	400
§2. Soluționarea conflictelor temporale și teritoriale dintre normele juridice	403
190. Datele problemei	403
191. Normele conflictuale (<i>iura supra iura</i>)	403
192. Plan	404
Secțiunea a II-a. Aplicarea în timp a normelor de drept civil	404
Subsecțiunea I. Noțiuni generale privind aplicarea legii civile în timp	404
§1. Aplicarea în timp a legii civile	404
193. Precizări prealabile	404
194. Plan	405
§2. Intrarea și ieșirea din vigoare a legilor civile	405
195. Activitatea (durata) legii	405
196. Intrarea în vigoare a legii	407
197. Modificarea și completarea legii	410
198. Suspendarea legii	410
199. Ieșirea din vigoare a legii	411
§3. Conflictele de legi civile în timp. Modalități de soluționare	415
200. Premisele conflictului de legi civile în timp	415

201. Modalități juridice de soluționare a conflictului de legi în timp	417
§4. Cadrul legislativ	420
202. Sistemul Codului civil din 1864	420
203. Sistemul Noului Cod civil	421
Subsecțiunea a II-a. Neretroactivitatea legii civile noi	425
§1. Principiul neretroactivității legii civile noi	425
204. Noțiuni generale	425
205. <i>Sedes materiæ</i>	428
206. Conținutul și întinderea principiului neretroactivității legii noi	430
§2. Problema delimitării trecutului (și prezentului) de viitor.	
Criteriul retroactivității legii civile noi	434
A. Generalități	434
207. Datele problemei	434
208. Criterii de demarcație a trecutului de prezent formulate în literatură de specialitate. Enumerare	435
B. Principalele teorii ale retroactivității legii noi	436
209. Teoria drepturilor câștigate	436
210. Teoria faptului consumat	438
211. Teoria lui Paul Roubier	439
212. Teoria normativistă	444
C. Apreciere critică. Criteriul reținut	448
213. Apreciere critică	448
214. Criteriul reținut. Retroactivitatea constă în reevaluarea juridică pozitivă sau negativă a actului sau faptului săvârșit ori produs înainte de intrarea în vigoare a legii noi	451
Subsecțiunea a III-a. Aplicarea imediată a legii noi	455
§1. Principiul aplicării imediate a legii noi	455
215. Noțiuni generale	455
216. <i>Sedes materiæ</i>	459
§2. Autonomia principiului aplicării imediate a legii civile noi	463
217. Delimitarea principiului aplicării imediate a legii noi	463
218. Criteriul aplicării imediate a legii noi	467
Subsecțiunea a IV-a. Supraviețuirea legii civile vechi	467
§1. Principiul supraviețuirii legii civile vechi	467
219. Noțiuni generale	467
220. <i>Sedes materiæ</i>	470
§2. Autonomia principiului supraviețuirii legii civile vechi	472
221. Delimitarea principiului supraviețuirii legii civile vechi	472
222. Sfera de aplicare a principiului supraviețuirii legii vechi. În principiu, situațiile juridice în curs sunt guvernate de legea veche	477
223. Situațiile juridice în curs de constituire, modificare sau stingere	482

224. Situațiile juridice în curs de realizare	486
225. Limitele supraviețuirii legii vechi	487
§3. Excepții de la principiul supraviețuirii legii vechi. Aplicarea legii noi situațiilor în curs	488
A. Datele problemei	488
226. Precizări prealabile	488
227. Criteriul aplicării generale sau exclusive (<i>rectius universale</i>) a legii noi.....	488
B. Delimitarea domeniului aplicării generale sau exclusive (<i>rectius, universale</i>) a legii noi situațiilor în curs	489
228. Precizări prealabile	489
229. Fundamentul aplicării exclusive (generale, <i>rectius universale</i>) a legii noi	490
C. Aplicarea exclusivă (generală, <i>rectius universală</i>) a legii noi în sistemul Noului Cod civil.....	491
230. Enumerare și caracterizare generală	491
231. Legile relative la starea și capacitatea persoanelor.....	493
232. Legile relative la raporturile conjugale.....	494
233. Legile relative la relațiile de rudenie	495
234. Legile relative la obligația legală de întreținere	495
235. Legile relative la raporturile de proprietate	495
236. Legile relative la raporturile de vecinătate	496
237. Legile relative la regimul general al bunurilor	496
238. Datele problemei	496
239. Limitele aplicării exclusive (generale, <i>rectius universale</i>) a legii noi.....	498
Secțiunea a III-a. Aplicarea în spațiu a normelor de drept civil	500
§1. Noțiuni generale	500
240. Teritorialitatea și extraterritorialitatea normelor de drept civil....	500
241. Plan	501
§2. Teritorialitatea normelor de drept civil.....	502
242. <i>Sedes materiae</i>	502
243. Aplicarea legii civile în spațiu.....	502
244. Aplicarea uzanțelor civile în spațiu	503
Capitolul III. Interpretarea izvoarelor dreptului civil	504
Secțiunea I. Noțiuni generale	504
§1. Noțiunea interpretării izvoarelor dreptului civil	504
245. Interpretarea izvoarelor dreptului civil și aplicarea dreptului civil	504
246. Noțiunea interpretării legii civile.....	506
§2. Necesitatea și utilitatea interpretării legii civile	508
247. Necesitatea interpretării legii civile.....	508
248. Utilitatea interpretării legii civile	510
§3. Cadrul legislativ	511
249. Precizări prealabile	511

250. <i>Sedes generalis</i>	511
251. <i>Sedes specialis</i>	512
Secțiunea a II-a. Clasificarea formelor interpretării legii civile	512
§1. Criterii de clasificare	512
252. Enumerare	512
253. Plan.....	513
§2. Interpretarea oficială și interpretarea neoficială a legii civile.....	513
254. Precizări prealabile	513
255. Interpretarea oficială.....	513
256. Interpretarea neoficială.....	515
§3. Interpretarea declarativă, extensivă și restrictivă a legii civile	516
257. Precizări prealabile	516
258. Interpretarea declarativă	516
259. Interpretarea extensivă	517
260. Interpretarea restrictivă.....	522
261. Raportul dintre interpretarea declarativă, extensivă și restrictivă	523
Secțiunea a III-a. Metodele de interpretare a legii civile.....	525
§1. Interpretarea gramaticală și sistematică (Interpretarea textuală și contextuală)	525
262. Precizări prealabile	525
263. Interpretarea gramaticală.....	526
264. Interpretarea sistematică (contextuală).....	528
§2. Interpretarea logică	532
265. Noțiuni generale	532
266. Reguli de interpretare logică	532
267. Argumente de interpretare logică	537
§3. Interpretarea istorico-teleologică	546
268. Caracterizare generală	546
269. Concluzii. Necesitatea interpretării combinate	547
270. <i>Finis primi tomi</i>	547
Bibliografie selectivă.....	549
Index tematic.....	593
Index de termeni, expresii și adagii latinești	600
Index de autori	607

Titlul I

Caracterizare generală a dreptului civil

Motto
Ius civile est ius commune civitatis aut societatis?

Capitolul I. Noțiunea dreptului civil

Secțiunea I. Noțiunea și specificul dreptului civil

§1. Definiție și terminologie

A. Definiția dreptului civil

1. Precizări prealabile

Ce este *dreptul civil* (*Quid ius civile*)? Pentru a răspunde la această întrebare, ar trebui să știm ce este *dreptul în general* (*quid ius*)? Aceasta, întrucât între drept, ca sistem normativ, și dreptul civil, ca subsistem al acestuia, există o relație de tipul întreg – parte, iar în plan conceptual, un raport de gen – specie.

Dreptul însă a fost și este, se pare, imposibil de definit¹. Sunt posibile, totuși, două abordări fundamentale: una formală, alta substanțială.

¹ Este *concluzia* răspunsurilor date, spre ex., de mari specialiști francezi privind întrebările legate de sensul, natura și scopul dreptului și publicate în 1990 în două numere speciale de către Revue français de théorie juridique (n°s 10 et 11/1990).

Etimologia cuvântului „drept” [nomos (grec.), ius (lat.), Law (engl.), droit (fr.), Recht (germ.), diritto (it.), derecho (castiliană), direito (portugheză) etc.] nu este nici ea lămurită și clarificată. V., *ex plurimis: I. di Siviglia*, Etymologie o Origini (a cura di Angelo Valastro Canale), vol I, UTET, 2014, V, 3, 1, pp. 388 [«*Jus generale nomen est, lex autem iuris est species. Ius autem dictum, quia iustum [est]*»] – “Ius, ossia diritto, è nome di significato generale, legge è manifestazione particolare del diritto stesso. Lo ius, ossia il diritto, è stato così chiamato quanto iustum, ossia giusto” (trad. it., *ibidem*, p. 389); „Dreptul este un nume generic, în timp ce legea este o specie a dreptului. Dreptului i se spune astfel, pentru că este just (*ius – iustum*)” (trad. rom.); C. Pelloso, *Ius, νόμος, ma'at*. ‘Inattualità’ e ‘alterità’ delle esperienze giuridiche antiche, în «Lexis» 30, 2012, p. 17 sqq. (disponibil la adresa www.lexisonline.eu/wordpress/wp-content/uploads/.../Lexis_30_2012_complete1.pdf, ultima accesare: 14 mai 2016); *idem*, *Ius, Nomos, Ma'at*. L'emersione del diritto nel mondo antico, Tesi, Università di Padova, 2010 (disponibil la adresa: <http://paduaresearch.cab.unipd.it/2946/1/tesi.pdf>; ultima accesare: 14 mai 2016). Adde E. Cianciola, *Jus*, în Annali Università degli Studi “Aldo Moro”, 2013, p. 123 sqq. (disponibil și la adresa: <http://www.altalex.com/documents/news/2014/02/05/jus>; ultima accesare: 14 mai 2016).

Astfel, din punct de vedere formal, *normativ*, agreat de pozitiviști, în frunte cu Hans Kelsen, dreptul este un ansamblu de norme juridice general obligatorii edictate sau sănctionate, după caz, de către puterea publică (stat)².

Într-un fragment din Digeste, atribuit lui Ulpianus (*Lib. I Institutionum*, D. 1, 1, 1 pr.), acesta apreciază că termenul *ius* ar deriva din *iustitia*, și nu invers («*Juri operam daturum prius nosse oportet, unde nomen iuris descendant. Est autem a iustitia appellatum*»), însă această explicație este respinsă de aproape toți romaniștii, pe motiv că adevărul ar fi tocmai invers: *iustitia* (dreptatea) derivă din *ius* (drept), și nicidcum invers:

„Cât privește derivăținea zicerei *jus* de la *justitia* – scrie un romanist român (*G. Danielopolu, Explicația Instituțiunilor lui Justinian*, vol. I, Imprimeria Statului, București, 1899, p. 8) –, este evident că Ulpian e în erore; că, din contră, *justitia* derivă de la *jus*, căci tot-dă-una zicerea mai lungă derivă de la cea mai scurtă care formează începutul, rădăcina ei. Vorba care, la noi, precum și la Francesi (droit), Italiani (diritto), Germani (recht), Anglii (right), exprimă dreptul, vine de la ideia de direcție. La Latini, din contră, vorba sinonimă *jus* vine de la jubere, jussum, de la ideia de poruncă, de constrângere, de sanctiune. Cea dânteu face alusione la ideia de determinație a datoriei; cea d'al duioilea la ideia de sanctiune a datoriei. În fond, ambele idei se confundă, se unifică, căci nu poate exista datorie fără sanctiune”.

În sensul că termenul „drept” (*derecho*, în castiliană), desemnând însuși dreptul obiectiv ca sistem juridic (ordinea juridică), iar nu însă și fundamental și nici aplicarea lui efectivă – pentru care s-au folosit și se folosesc și astăzi vechile cuvinte *ius* și *iustitia*, precum și derivele ori compușii acestora (*iustum*, *iurisdictio*, *iudex*, *iudicare*, *iudicium*, *iurisprudentia* etc.) –, ar proveni din lat. *directum*, fiind impuls de latina ecclaziastică și semnificând *ab origine calea dreaptă (via directa, recta)*, conduita pe care creștinul trebuie să o urmeze sau să o observe pentru a se salva (mântui), v., pe larg, *A. García-Gallo, Ius y Derecho*, în Anuario de Historia del Derecho Español 1960, p. 5 sqq; adde *F. Martínez Martínez*, Orto y ocasión de una definición: el concepto de derecho en las colecciones canónicas anteriores a Graciano, în Anuario Mexicano de Historia del Derecho 2006, pp. 402-406, disponibil la adresa <https://revistas-colaboracion.juridicas.unam.mx/index.../26836> (ultima accesare: 12 octombrie 2016).

Din punct de vedere *tehnico-științific*, al tehnicii (creației) și științei (gândirii) juridice, dreptul (*ars boni et aequi*, dar și *iuris scientia*, *iuris prudentia*) este o „formă inventată de Romani (*forma inventata dai Romani*)” (*A. Schiavone, Ius. L'invenzione del diritto in Occidente*, Giulio Einaudi editore, Torino, 2005, nr. 1, p. 5). Adde, în ceea ce privește conceptele și *varia iura romana*, *A. Fernández De Buján, Conceptos y dicotomías del IUS*, în Revista Jurídica 3 (2000), p. 9 sqq. (disponibil la adresa: [https://repositorio.uam.es/bitstream/handle/.../14198_3RJ008.pdf?...;](https://repositorio.uam.es/bitstream/handle/.../14198_3RJ008.pdf?...) ultima accesare: 14 mai 2016).

Pentru o spectaculoasă radiografie de ordin filosofic, sociologic și juridic a relației indivizibile dintre drept și dreptate de-a lungul timpului, începând cu antichitatea greco-romană și până în epoca contemporană, v. *Cornelia Munteanu, Considerații despre drept și dreptate*, în AA.VV., *In honorem Alexandru Bacaci & Ovidiu Ungureanu. Culegere de studii (coord. Cornelia Munteanu)*, Ed. Universul Juridic, București, 2012, p. 466 sqq.

² Cf. definiția dată de prof. Nicolae Popa (în *Teoria*, p. 73):

„dreptul este ansamblul regulilor asigurate și garantate de către stat, care au ca scop organizarea și disciplinarea comportamentului uman în principalele relații din societate, într-un climat specific manifestării coexistenței libertăților, al apărării drepturilor esențiale ale omului și al statoricilor spiritului de dreptate”.

În schimb, din punct de vedere substanțial, *finalist*, dreptul este mai mult respectiv un simplu sistem de norme juridice obligatorii, legale și cutumiare. Este o normă juridică justă³. Din această perspectivă, nu orice drept formal este un veritabil drept, deoarece, aşa cum spune Sfântul Augustin, *lex iniusta non est lex*⁴.

Pentru alte definiții formulate de specialiștii noștri în domeniul teoriei dreptului, v. ex. *M. Djuvara*, Teoria generală a dreptului (Enciclopedia juridică), Restitutio, Ed. All, București, 1995, pp. 41-42 [care distinge între dreptul virtual – totalitatea „normelor care se referă la activitatea materială realizată în afară a persoanelor în contact cu celelalte persoane” (p. 42) – și dreptul actual, numit drept pozitiv, adică „dreptul care se aplică” (*ibidem*) și care „împinde un număr foarte restrâns de norme, față de toate posibilitățile de norme juridice, care există la un moment dat” (*ibidem*)]; *I. Dogaru, D.Cl. Dănișor, Gh. Dănișor*, Teoria generală a dreptului, Ed. Științifică, București, 1999, nr. 28, p. 37 sqq. [unde se analizează conceptul dreptului din perspective diferite: fenomenologică și critic-construcțivă; din punct de vedere fenomenologic, dreptul fiind un „ansamblul de reguli publice de conduită, generale și abstracte, având ca fundament coeziunea grupului social și fiind susceptibile de regulă de sanctificare, care, structurând ansamblul raporturilor intersubiective, asigură coexistența libertăților într-o societate organizată” (*ibidem*, nr. 39, p. 42)].

³ V., pe larg, *M. Villey*, Philosophie du droit. Définitions et fins du droit. Les moyens du droit (préface François Terré), Dalloz, Paris, 2001, n° 38, p. 54 sqq.

⁴ Într-un celebru și fundamental pasaj *ex De libero arbitrio (Liber primus*, V, 11) Sfântul Augustin, răspunzând la obiecționea legată de uciderea licită, prin legile umane, a unui om care exercită violență (*objectione de occisione hominis vim afferentis per humanas leges licita*), respectiv la întrebarea dacă este dreaptă legea care permite să se ajungă până la a ucide un om pentru o faptă nelegitimită (o tâlhărie, un viol etc.) săvârșită de acesta din urmă, arată următoarele:

„Nu-i, prin urmare, justă legea care le dă potestatea (puterea, dreptul – n.n.) și călătorului, ca să nu fie el însuși ucis de către acela, să-l ucidă pe lotru, și oricărui bărbat și oricărei femei, de a-l omorî, dacă pot, înainte de comiterea pângăririi, pe oricare pângăritor violent tăărât asupra-le. Căci soldatului i se chiar poruncește prin lege să-l omoare pe dușman; omor, de la care, dacă se va fi abținut, își va ispăși pedepsele din partea comandanțului. Îndrăznii-vom, oare, să zicem că aceste legi sunt injuste sau că-s, mai degrabă, nule (inexistente – n.n.)? Căci mie *nu mi se pare a fi lege cea care nu va fost justă* (s.n.)” – «*Non ergo lex iusta est, quae dat potestatem vel viatori ut latronem, ne ab eo ipse occidatur, occidat; vel cuiquam viro aut feminæ ut violenter sibi stupratorem irruentem ante illatum suprum, si possit, interimat. Nam militi etiam jubetur lege, ut hostem necet: a qua cæde si temperaverit, ab imperatore pœnas luit. Num istas leges injustas, vel potius nullas dicere audebimus? Nam mihi lex esse non videtur, quae iusta non fuerit.*» [Sf. Augustin, *Opera omnia*, vol. II, Liberul arbitru (*De libero arbitrio*), ed. bilingvă (trad. Vasile Sav), Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2002, pp. 74-75].

Legea pozitivă (*lex temporalis, lex humana*) nu este, deci, necesarmente justă. Singura lege, prin definiție și absolut justă, este legea divină (*lex aeterna, lex divina*). V. Sf. Augustin, *De libero arbitrio*, I, 6, 15 și I, 15,31, *præcitat.*, pp. 80-83, 106-109.

Această teză este capitală, deoarece pune în discuție problema validității (și legitimității) legii pozitive (*lex positiva*), ocultată sau respinsă de pozitivismul juridic, modern și chiar postmodern, apărător al legalismului formal. V. și *infra*, nr. 80 și, mai ales, nr. 157-159 (problema validității normelor juridice civile legislative).

Formidabila teză a Sf. Augustin, împărtășită integral de Sf. Toma d'Aquino (pentru care *Ius est id quod iustum est*)⁵ nu este patristică, ci de origine română: *Ius est id quod aequum est* (Paulus)⁶. „Dreptul injust, inechitabil, nerezonabil este

⁵ V. S. Tommaso D'Aquino, *La Somma Teologica*, XII; *La Legge* (I-II, qq. 90-105), trad. e commento a cura dei domenicani italiani, texto latino dell'edizione leonina, Casa Editrice Adriano Salani, MCMLXV, ad q. 96, a.4, p. 137 („*Iniustæ autem sunt leges dupliciter. Uno modo, per contrarietatem ad bonum humanum [...] Et huius modi magis sunt violentiæ quam leges: quia sicut Augustinus dicit, in libro I De Lib. Arb. [c. 5], «lex esse non videtur, quæ iusta non fuerit». Unde tales leges non obligant in foro conscientiæ: nisi forte propter vitandum scandalum vel turbationem [...]»* – „Legile pot să fie inuste în două feluri. Întâi, atunci când sunt contrare binelui uman [...]” Si astfel de acte sunt mai degrabă violențe decât legi, deoarece, aşa cum zice Sf. Augustin, în cartea I *De Lib. Arb.* [c. 5]: „nu pare a fi lege cea care nu este dreaptă”. Prin urmare, aceste legi nu obligă în forul conștiinței omului decât dacă ar fi cazul să se evite scandalul sau tulburările [...]”); v. și *Toma din Aquino*, Despre guvernământ, ed. bilingvă, trad. din limba latină și note de Andrei Bereschi (postfață Molnar Péter), Ed. Poliroom, Iași, 2006, p. 201.

⁶ V. Paulus, *Libro 14 ad Sabinum*, D. 1, 1, 11:

«*Ius pluribus modis dicitur. Uno modo, cum id quod [semper] aequum ac bonum est, ius dicitur: ut est ius naturale. Altero modo, quod omnibus ait pluribus in quaque civitate utile est: ut est ius civile*» („Termenul de drept are mai multe semnificații. Unul pentru a desemna ceea ce este bun și echitabil [just], cum este dreptul natural [*ius naturale*]. Altul pentru a arăta ceea ce este util în cetate fiecăruia [particularilor, oamenii liberi, *cives*] sau tuturor [întrugii cetățeni, *civitas*], cum este dreptul civil [*ius civile*]”).

Paulus identifică dreptul adevarat cu *ius naturale*, opus astfel dreptului pozitiv, i.e. lui *ius civile*. În schimb, pentru Ulpianus (*Lib. I Institutionum*, D. 1, 1, 1, 3), «*ius naturale est quod natura omnia animalia docuit*», în timp ce «*ius gentium est quo gentes humanae utuntur: quod a naturali recedere facile intelligere licet: quia illud omnibus animalibus, hoc solis hominibus inter se commune sit*» (*ibidem*, §4). Într-adevăr, pentru Ulpianus deci, dreptul giților diferă de dreptul natural prin aceea că acesta din urmă este propriu tuturor animalelor, în timp ce dreptul giților nu se aplică decât oamenilor. Teza lui Ulpianus este, aşadar, ambiguă și discutabilă, dreptul, ca *ars iuris* (Celsus), indiferent de natura sau de originea lui, fiind, prin ipoteză, un drept eminentemente rațional, iar nu irațional, rezultă că un drept comun tuturor animalelor este, naturalmente, imposibil și, deci, juridic inadmisibil.

Ambele texte – paulian și ulpianian – sunt însă suspecte de interpolaționi, deoarece dacă în epoca clasnică *ius naturale* era sinonim cu *ius gentium* (dreptul afacerilor – parte integrantă a lui *ius civile*, iar nu opusă sau separată de acesta și denumită *ius gentium*, întrucât era aplicabil atât raporturilor *inter cives Romanos*, cât și *inter peregrinos*; v., pentru detalii, *Maren Guimarães Tabora*, *La jurisprudence classique romaine et la construction d'un droit des affaires fondé sur la fides*, în *Revue Internationale des droits de l'Antiquité* 2001, p. 175 sqq.), în epoca postclasică (iustiniană), sub influența lui Teofil, această echivalentă este considerată abuzivă, întrucât *ius naturale* este acela care este *semper aequum ac bonum, divina quadam providentia constitutum*. V. îndeosebi Inst. 2, 1, 11 – «*Sed naturalia quidem iura, quæ apud omnes gentes peræque servantur, divina quadam providentia constituta, semper firma atque immutabilia permanent: ea vero que ipsa sibi quæque civitas constituit, sæpe mutari solent vel tacito consensu populi vel alia postea lege lata*» („Cât privește dreptul natural, care este în mod egal respectat de toate popoarele, fiind rânduit de o providență divină, rămâne neconenit trainic și neschimbăt, în timp ce legile pe care fiecare cetate și le-a stabilit pot fi schimbate fie prin consensul tacit al poporului, fie printr-o altă lege posterioară” (*Instituțiile lui Iustinian*,

~~Deci o contradicție manifestă pentru că echitatea «este dreptul și tot dreptul; Respect pentru este echitate și numai echitate»~~⁷.

Pentru jurisconsultii romani, se pare, *ius aequum* nu este echivalent cu *ius iustum*: *ius aequum* (*et bonum*) este dreptul care trebuie să fie, iar *ius iustum* este dreptul care, configurat de *aequum* și *bonum*, se cuvine fiecărui (*ius suum*), atunci când se face dreptate (*iustitia*)⁸.

Deci, dreptul veritabil este dreptul just, echitabil⁹, idee împărtășită atât de ~~numani~~, cât și de scolastici.

Rezultă că dreptul injust (*ius iniquum*) nu este obligatoriu, chiar dacă ar ~~emana~~ de la puterea publică, *i.e.* chiar dacă ar fi formal edictat (sau sanctionat) de ~~înseși~~ autoritățile statale (sau suprastatale) având puterea de a legifera și chiar ~~dacă~~ ar fi respectate condițiile extrinseci de legalitate, prevăzute în Constituție și în alte legi de producere a actelor normative, după caz.

Intr-adevăr, dreptul nu este și nu poate fi niciodată un scop *in sine*, ci un instrument de a modela comportamentele umane și de a asigura conviețuirea ~~pașnică~~ a membrilor colectivității (comunității), mai exact, este instrumentul specific, inherent oricărora societăți civile (politice): *societas hominum* (Cicero)¹⁰,

⁷ ~~mai și note de Vladimir Hanga, Mircea Dan Bob, Ed. Universul Juridic, București, 2009, p. 35). Cu privire la conceptele clasice și postclasice de *ius naturale*, v., pe larg, E. Albertario, *Concetto classico e definizioni postclassiche del ius naturale*, în Studi di diritto romano, vol. V, Storia, metodologia, esegesi, Milano, Giuffrè, 1937, p. 277 sqq. Adde G. Falcone, Il rapporto *ius gentium – ius civile e la societas vitæ* in Cic., off. 3.69-70, în Annali del Seminario giuridico dell’Università degli Studi di Palermo (AUPA), LVI (2013), p. 260 sqq.~~

⁸ ~~Il diritto ingiusto, iniquo, irragionevole, è dunque una contraddizione lampante perché l'equità «è il diritto e tutto il diritto; il diritto è equità ed esclusivamente equità» [G.M. Chiodi, *Equità. La regula costitutiva del diritto*, Torino, 2000, p. 11, apud R. Calvo, *L'equità nel diritto civile* (studio sull’attualità della sentenza celsina “*ius est ars boni et aequi*”), în Annali della Facoltà Giuridica dell’Università di Camerino, n. 1/2012, p. 332].~~

⁹ V., în acest sens, F. Gallo, Che cos’è la Costituzione? Una disputa sulla rifondazione della scienza giuridica, în Rivista telematica giuridica dell’Associazione Italiana dei Costituzionalisti (AIC), nr. 1-2011, în special p. 30, notele 159-160 (disponibil la adresa www.rivistaaic.it; ultima accesare: 16 mai 2016). Pentru marele romanist italian, în cazul dreptului roman, «*aequum* ed *aequitas* non equivalgono a *iustum* e *iustitia* e Ulpiano dice di riferire la definizione del diritto enunciata Celso *eleganter* (con finezza e precisione: nei vocabulari è citata la locuzione *eleganter scribere*)» (*ibidem*, nota 159), astfel încât nu întâmplător, ci în mod necesar, «nella scienza giuridica *iustus* e *iustitia* indicarono, rispettivamente, la conformità al diritto e la ferma e duratura volontà di far avere a ciascuno, non il generico suo, bensì il suo diritto (*ius suum*), configurato alla stregua del *bonum et aequum*» (*ibidem*, nota 160).

¹⁰ Nu și neapărat moral, deoarece cele două ordini normative sunt relativ autonome (morală operează cu *bonum* și *malum*, *honestus* și *probus*, pe când dreptul operează cu *aequum* și *bonum commune* [*publica utilitas*], *iustum* și *licitum*). V. chiar Paulus, *Libro 62 ad Edictum*, D. 50, 17, 144 pr: *Non omne quod licet honestum est* (Nu tot ceea ce este licit este onest).

¹¹ V. și Cicero, *De Re Publica* I, 32, 49 *in fine*: «*quid est enim civitas nisi iuris societas civium?*» – Ce este altceva statul (*civitas*) dacă nu o comunitate (*societas*) de cetăteni (*cives*) uniți (legați) prin drept (*ius*)?

societas vitæ (Quintus Mucius Scævola). De aceea, a fost și este firesc să se spună *ubi societas, ibi ius*.

Tot romanilor datorăm și cea mai celebră definiție a dreptului: *ius est ars boni et æqui* (Celsus)¹¹. Deci, dreptul nu este altceva decât arta (tehnica) binelui și

¹¹ Definiția este reprodusă de *Ulpianus, Libro I Institutionum*, D. 1, 1, 1 pr. («[...] nam, ut eleganter Celsus definit, *ius est ars boni et æqui*» – „Într-adevăr, după cum elegant Celsus îl definește, dreptul este arta [tehnica] binelui și a echității [justului]”). Cu privire la definiția celsiană a dreptului (ca artă, tehnică a binelui, utilului și echității, justului), v. *ex plurimis: R. Martini, La definizioni dei giuristi romani*, Milano, Giuffrè Editore, 1966, pp. 182-184; *F. Gallo, La definizione celsina del diritto nel sistema giustinianeo e la sua successiva rimozione dalla scienza giuridica: conseguenze persistenti in concezioni e dottrine del presente*, în *Teoria e Storia del Diritto Privato*, III, 2010, p. 37 sqq.; *ibidem*, La ‘verità’: valore sotteso alla definizione celsiana del diritto, în *Diritto & Storia*, nr. 7/2008, disponibil la adresa www.dirittoestoria.it; ultima accesare: 29 mai 2016); *Fr. Vallochia, Appunti su bonum et æquum e conventio-consensus tra ius e societas*, în *Diritto@Storia*, n. 11/2013, p 7 sqq. (disponibil la adresa <http://www.dirittoestoria.it/11/memorie/Vallochia-Bonum-aequum-societas.htm>; ultima accesare: 11 iulie 2016). Pentru Gallo, definiția celsiană este nu numai corectă [,*ius* indică dreptul, *ars* indică arta sau tehnica și *æquum* evocă egalitatea (în sensul de proporție)], ci și perfect adaptată realității socio-juridice și exigențelor umane, pe care orice reglementare juridică trebuie să le conțină și să le exprime (*ibidem*, p. 48). După Biondi, Celsus, în această celebră definiție (ca și Ulpianus, în faimoasele sale *tria præcepta iuris* [*honeste vivere* (a trăi onest), *alterum non laedere* (a nu vătăma pe altul), *suum quique tribuere* (a da fiecărui ce este al său)] are în vedere exclusiv *ius civile*, adică dreptul civil stricto sensu, dreptul particular, propriu cetățenilor romani (*cives, quiriti*), care va fi mai târziu calificat și denumit *ius privatum*, iar nu și *leges publicæ*, adică dreptul care mai târziu va fi calificat și denumit *ius publicum* (dreptul public), și, cu atât mai mult, nici *ius prætorium* – opus lui *ius civile* – sau *ius gentium*:

„Celebra definiție a lui *ius ca ars boni et æqui* (D. 1, 1, 1 pr; Ulp. 1 *ad Inst.*) – zice Biondo Biondi (în *Lex e Ius*, în *Jus*, I-II, 1965, p. 26) –, inclusiv faimoasele *tria præcepta iuris* (*honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere*) (D. 1, 1, 10, 1; Ulp. 1 reg.) privesc pe *ius*, adică pe acela care apoi fu calificat ca *privatum* și nu pe *lex*, adică pe acel drept care apoi fu calificat ca *publicum*. Definiția dreptului ca *ars boni et æqui*, în orice fel se vrea să se înțeleagă cuvântul *ars*, se adaptează dificil cu *lex*, și este apoi, inadecvat pentru *res publica* (stat) a considera *honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere* ca *præcepta iuris*, și este semnificativ că ei se referă la *ius*, înțeles în antica sa valoare. Toate sunt precepte care privesc raporturi între indivizi, și nu *res publica*. Nu se poate spune că definiția este cu totul străină lui *ius publicum*, dar este cert că este prezentată în considerarea lui *ius privatum*. Niciun jurist roman nu putea să spună că *lex* sau produsul acestia ar fi *ars*. Legea se inspiră din ceea ce este *bonum et æquum*, dar este poruncă (*iussum*) și nu *ars*”.

(“La celebre definizioni di *ius* come *ars boni et æqui* (D. 1, 1, 1 pr; Ulp. 1 *ad Inst.*), nonché i famosi *tria præcepta iuris* (*honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere*) (D. 1, 1, 10, 1; Ulp. 1 reg.) riguardano il *ius*, ossia quello che poi si qualificò *privatum* e non la *lex*, ossia quell diritto che poi si qualificò come *publicum*. La definizione di diritto come *ars boni et æqui*, in qualunque modo si voglia intendere la parola *ars*, difficilmente si adatta alla *lex*, ed è poi, inadeguato per la *res publica* considerare *honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere*, come *præcepta iuris*, ed è significativo he essi si riferiscono al *ius*, inteso nell’antico valore. Sono tutti precetti che riguardano rapporti tra singoli, e non la *res publica*. Non si può dire che la

Respect pentru ~~sprijinări și acorduri~~, cum în mod just observa Filippo Gallo, criteriile ~~legislativă~~ de evaluare a întregului drept pozitiv (*ius humanum*), atât de ~~legislativă~~, cât și consuetudinar¹².

Înțeles de ce dreptul nu este un scop în sine. Dimpotrivă, aşa cum spune un alt ~~jurisconsult~~ roman, Hermogenianus, „întregul drept este constituit pentru folosul ~~omului~~”¹³, iar caracterul umanitar, eminentamente social, al dreptului trebuie să fie ~~avut~~ în vedere pe toate palierile sale: constituire, interpretare, aplicare¹⁴.

Chestiunea de a determina gradul de justiție sau injustiție a unei ordini ~~juridice~~ date este una dintre cele mai dezbatute probleme juridice, dacă nu

definizione sia del tutto estranea al *ius publicum*, ma è certo che venne presentata in ordine al *ius privatum*. Nessun giurista romano poteva dire che la *lex* o il prodotto di essa fosse *ars*. Si ispira al *bonum et aequum*, ma è (*iussum*) e non *ars*.” – B. Biondi, *Lex e Ius*, în Jus, II-II, 1965, p. 26).

Mentionăm că, în opinia lui Filippo Gallo, *præcitat.*, pp. 48, 51 (și *infra*, nota următoare), definiția celsiană este valabilă și pentru dreptul legislativ, deoarece întregul drept, fiind un produs uman, are caracter artificial, este *ars* sau tehnică. În consecință, spune reputatul romanist, „întregul drept, fie legislativ, fie consuetudinar, trebuie să răspundă la criteriile de *bonum et aequum*” (*ibidem*, p. 51).

¹² “Il diritto, tutto il diritto, sia posto in via legislativa che consuetudinaria, è artificiale (~~prodotto~~ umano). Tutto il diritto, sia legislativo che consuetudinario, deve rispondere ai criteri del *bonum et aequum*, il che mette necessariamente in gioco la valutazione umana” (F. Gallo, La definizione ..., cit. *supra* [nota precedentă], p. 51).

În termeni moderni însă, *bonum* și *aequum* ar putea fi echivalenți cu alți termeni având un sens similar (nu identic): de *rezonabilitate*, pe de-o parte, și *egalitate*, pe de altă parte. În cehă definiție celsiană, amintește Filippo Gallo, «*Aequum* indică egalitatea conotată de elasticitate (în sfera dreptului, egalitatea proporțională), contrapusă aceleia matematice sau fizice. Diversitatea între cele două noțiuni găsea expresie în întrebuițarea de secvențe terminologice diverse: *aequus* și *aequalis* cu derivele corespunzătoare: *Bonum* exprima, în diverse situații, soluția reținută mai acceptabilă, mai optimă. Indica, din punct de vedere al rezultatului, soluția la care se ajunge prin folosirea pasiunea a rațiunii. Rezonabilitatea reprezintă sfera în care trebuie să plaseze, și sunt admisibile, în cîmpul dreptului, alegerile umane» [“*Aequum* indicava l’egualanza connotata dall’elasticità (nel campo del diritto l’egualanza proporzionale), contrapposta a quella matematica o fisica. La diversità tra le due nozioni trovava espressione nell’impiego di sequenze terminologiche diverse: *aequus* ed *aequalis* con i rispettivi derivati. *Bonum* esprimeva, nelle diverse situazioni, la soluzione ritenuta più accettabile, ottimale. Indicava, dal punto di vista del risultato, la soluzione a cui si perviene con l’impiego spassionato della ragione. La ragionevolezza rappresenta l’ambito entro il quale devono collocarsi, e sono ammissibili, nel campo del diritto, le scelte umane.” (F. Gallo, Una critica del nichilismul giuridic, în Accademia delle Scienze di Torino – Atti Classe di Scienze Morali 139-140 (2005-2006), p. 13, nota 30, disponibil la adresa [¹³ «*Hominum causa omne ius constitutum est*» \(Hermogenianus, Lib. I *Iuris Epitomorum*, D. 1, 5, 2\).](http://www.accademiadellescienze.it/media/153; ultima accesare: 28 mai 2016].</p></div><div data-bbox=)

¹⁴ *Humanitas* (complement al echității obiective, *aequitas*) este un concept de origine romană, nu greacă, având semnificația de „omenire, natură umană,umanitate” (i), dar și de „bunătate, bunăvoie, omenie” (ii) și, de asemenea, de „cultură, civilizație, educație, studiu” (iii). V., pentru amănunte, L. Garofalo, *L’humanitas tra diritto romano e totalitarismo hitleriano*, în Teoria e istoria del diritto privato, VIII, 2015, p. 1 sqq.

problema capitală, care în decursul timpului a primit răspunsuri variate, unele utile, altele inutile, unele corecte, altele incorecte, dar niciodată răspunsuri definitive.

Și dreptul civil poate fi definit atât în chip formal, ca drept pozitiv – *ius in civitate positum* (A. Trabucchi) –, adică un ansamblu de norme juridice general-obligatorii, de sorginte legală sau nelegală, cât și în chip finalist, ca *ars iuris – ars boni et æqui* (Celsus) –, ca fenomen (și produs) necesarmente social, propriu unei societăți civile date.

Prima categorie de definiții este, astăzi, apanajul juriștilor (teoreticienii și practicienii ai dreptului) și sociologilor dreptului, de formăție pozitivistă, a doua a filosofilor dreptului și juriștilor de formăție naturalistă sau realistă, antipozitivistă¹⁵.

În cele ce urmează vom arăta și analiza ce este dreptul civil din punct de vedere formal, ca o componentă a sistemului și ordinii societăților politice superior organizate.

2. Definiții ale dreptului civil formulate în literatura de specialitate

În decursul timpului, în literatura juridică română¹⁶ dreptul civil a primit mai multe definiții, fără a dифeri, totuși, în substanță lor.

a. Definiții propuse în literatura clasică

În 1906, **Dimitrie Alexandresco**, autorul celebrelor *Explicațiuni teoretice și practice ale dreptului civil român* (16 volume), arăta că:

„Dreptul civil sau privat este acela care reglementează raporturile particularilor dintre ei, și care este propriu unei națiuni (*ius proprium civitatis*)”¹⁷.

¹⁵ Dreptul este nu numai tehnică (*ars*), instrument al conviețuirii sociale, ci și știință (*scientia*, în speță *iurisprudentia*), posibilitate de cunoaștere a justului și injustului. V., de ex., *Fr. Viola*, Il diritto tra arte ed etica, în AA.VV., *Quid est veritas?* Un seminario su verità e forme giuridiche (a cura di Cosimo Coscione e Carla Masi Doria), Sutura Editrice, Napoli, 2013, p. 459 sqq.

¹⁶ În Moldova (Basarabia) *ultra Prutum*, dreptul civil este definit ca acea „ramură de drept care reglementează raporturile patrimoniale și personale nepatrimoniale (legate sau nu de cele patrimoniale) dintre persoane fizice și persoane juridice aflate pe poziții de egalitate juridică” (S. Baies, N. Roșca, Drept civil. Partea generală. Persoana fizică. Persoana juridică, ed. a IV-a, Chișinău, 2011, p. 29).

Pentru definiții formulate în literatura străină, în care dreptul civil este conceput *in genere* ca fiind „*dreptul privat general*” (sau „*dreptul privat comun*”, „*dreptul comun*”, dar și „*dreptul privat*” *lato sensu*), v., de ex.: A. Wald, Direito civil, Introdução e Parte Geral, vol. 1, 13^a ed., Editora Saraiva, São Paulo, 2011, n° 9, p. 36 (**Brazilia**); P.-H. Steinauer, Traité de droit privé suisse, vol. II, t. 1, Le Titre préliminaire du Code civil (avec la collab. de Laurent Bieri), Helbing Lichtenhahn, Bâle, 2009, n° 46, p. 19 (**Elveția**); Ph. Malaurie, P. Morvan, Droit civil. Introduction générale, Defrénois, Paris, 2003, n° 64, p. 43 (**Franța**); Lina Bigliazzi Geri et alii, Diritto civile, 1.1., Norme, soggetti et rapporto giuridico, ristampa, UTET, Torino, 2000, n° 8, p. 13 (**Italia**); A. Menezes Cordeiro, Tratado de Direito civil português, I, Parte geral, t. I, 3.^a ed., Livraria Almedina, Coimbra, 2007, n° 10, p. 55 (**Portugalia**); J.M. Pascual Quintana, En torno al concepto del derecho civil, Acta Salmanticensia, Derecho, t. IV, n° 1, Universidad de Salamanca, 1959, p. 118 (**Spania**).

În 1921, un alt mare civilist, Matei Cantacuzino, scria, în clasicele *Elemente de dreptul civil*:
Respect pentru oameni și cărți

„Orice societate, organizată de Stat, se ocupă întâi de regulamentarea sa națională adică națională. Dar raporturile prin care membrii unei societăți vin în contact unii cu alții sunt de două năaturi. Indivizii din sănul unei societăți se întâlnesc întâi cu privire la interesele lor individuale, și în asemenea caz, dreptul intervine cu reglementarea și cu sancțiunile sale pentru ca ciocnirea intereselor individuale să nu fie în contradicție cu binele obștesc. Aceste raporturi formează obiectul dreptului civil, sau mai exact *privat*, cu ramificațiunea dreptului comercial privitor la raporturile derivate din acte de comerț”¹⁸.

In fine, în 1928, **Constantin Hamangiu, Ion Rosetti-Bălănescu și Alexandru Băicoianu**, scriau, la rândul lor, în excelentul *Tratat elementar de drept civil român* (3 vol.):

În cadrul dreptului național privat, dreptul civil, care constituie ramura cea mai importantă din tot Dreptul, „se ocupă de actele particularilor de drept comun, adică de actele pe cari le poate face în genere orice cetăean, indiferent de profesiunea sau ocupațiunea sa. Se poate spune că Dreptul civil este Dreptul privat general. De aci, marea sa însemnatate. El ocârmuiește familia, starea și capacitatea persoanelor, proprietatea și regimul bunurilor, obligațiunile, succesiunile etc., într-un cuvânt cele mai însemnate raporturi și acte juridice ale persoanelor particulare. Toate celelalte ramuri ale Dreptului privat se ocupă numai de anumite raporturi juridice speciale, izvorând din exercitarea anumitor profesioni, și conțin în definitiv reguli excepționale față de regulile generale ale Dreptului civil. Dreptul civil este deci acela a cărui sferă de aplicație este cea mai întinsă”¹⁹.

¹⁸ D. Alessandro, Explicațiunea teoretică și practică a dreptului civil român în comparație cu legile vechi și cu principalele legislațiuni străine, t. I, ed. a II-a, București, Ed. Tipografiei ziarului „Curierul judiciar”, 1906, p. 34.

¹⁹ M.B. Cantacuzino, Elementele dreptului civil, Ed. „Cartea Românească”, București, 1921, p. 17; *idem*, Curs de drept civil, ed. a II-a, Ed. Ramuri, f.a., nr. 17, p. 24. Eminentul civilist mai adaugă că, în afara raporturilor de drept privat, stabilite de la individ la individ, există și „alte raporturi care privesc și ele interese individuale, care însă nu sunt tratate din punctul de vedere al relațiunii de la individ la individ, ci al relațiunii de la individ către comunitatea întreagă, către Stat. Acesta constituie dreptul public.” (*ibidem*).

²⁰ C. Hamangiu, I. Rosetti-Bălănescu, Al. Băicoianu, Tratat de drept civil român, vol. I, Ed. „Națională” S. Ciornei, București, 1928, nr. 15, p. 14. Conform acestor autori, din dreptul național privat face parte, *inter alia*, și *dreptul comercial*, „care nu se aplică decât la o categorie anumită de persoane și de acte, anume la comercianți și actele de comerț. Legătura dintre dreptul civil și cel comercial este foarte strânsă, așa încât se poate chiar spune că Dreptul comercial nu este decât o *ramură specială a Dreptului civil care sustrage anumite acte în favoarea anumitor persoane, de la regulile civile de drept comun*” (*ibidem*, pp. 14-15) – s.n. Cu privire la chestiunea autonomiei aşa-zisului drept comercial modern (codificat), v., pe larg, Nicolae, Unificarea, în special nr. 54 sqq., p. 257 sqq., iar pentru o privire rapidă asupra aceleiași probleme, *idem*, Introducere, nr. 39 lit. c), p. CLXXIV sqq., precum și lucrările și reperele bibliografice acolo citate.